

Dialogul Noica-Pöggeler

Note la un ton polemic

— LAURA PAMFIL —

SUNTEM în anul 1966. Revista *Archives de Philosophie* publică un număr dedicat, în mare parte, operei lui Hegel. Un studiu masiv, semnat de Otto Pöggeler și intitulat *Que'est-ce que la Phénoménologie de l'esprit?*, îi atrage atenția filosofului român Constantin Noica. Drept urmare, un număr din 1967 al aceleiași reviste va găzdui o întâmpinare critică din partea acestuia, urmată de răspunsul autorului. Asistăm la o polemică epocală. C. Nicasius, un autor din Est, îi neagă cercetătorului german, la acea dată deja o autoritate internațională în materie de gândire hegeliană, meritul de a fi descoperit, după 150 de ani de controverse de specialitate, ideea *Fenomenologiei spiritului* de Hegel. Mai mult decât argumentele specioase, desfășurate sistematic, ne interesează în aceste rânduri situația de fundal peste care s-a așternut această polemică și tonul ce răzbate prin țesătura argumentativă, ale cărui accente critice sunt cu totul neobișnuite pentru această perioadă a vieții filosofului de la Păltiniș.

Fundal alexandrin cu gratii

Să facem o scurtă descindere în timp, pentru a vedea cum s-a conturat profilul acestui filosof dispus să polemizeze cu una dintre figurile de mare autoritate de pe scena internațională a exegezei hegeliene. Ei bine, pentru un autor ce se revendică masiv de la gândirea lui Hegel, urma preocupărilor hegeliene este destul de stinsă, dacă nu estompată complet în epoca formativă a tânărului Noica. Până în preajma anilor '50, atenția lui pare captată cu predilecție de corpusul de texte kantian și de conceptele deschise ale gândirii raționaliste. Își încheie studiile universitare cu o lucrare de licență despre *Problema lucrului în sine la Kant*, traduce și comentează cu acribie filologică, trecând scrupulos în revistă toată exegeza momentului, disertația kantiană din 1770, *Despre principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile* (1936), traduce o parte a *Criticii facultății de judecare* și o comentează în *Două introduceri și o trecere la idealism* (1937), în sfârșit, caută o ieșire din dilema empirism-raționalism cu teza doctorală din 1940, *Schiță despre cum e cu puțință ceva nou*, sugerând o trecere către dialectică, dar nici un cuvânt încă despre Hegel. Contrar piruetelor speculative originale, neadnotate, cu surse nu numai neindicate, dar de multe ori chiar camufla intenționat, din opera de maturitate, kantianul Noica al acestei perioade lucrează „ca la carte”: consultă biblioteci întregi de literatură secundară, își indică conștiincios sursele, marchează cu grijă despărțirile de opinie de cursul exegezei momentului.

În anii '50 însă, fericita acribie filologică ia sfârșit (deși posesorul ei va continua până în 1974 să facă „game” extinse pe marginea autorilor greci Porfir, Dexip, Ammonius și Stephanus, pe care le va repudia apoi într-o notă testamentară). Noica alexandrinul este scos definitiv din scenă de urgența lui 1949, care îl va arunca pentru următorii nouă ani în domiciliul forțat de la Câmpulung-Muscel. Dacă până acum se făcuse abia simțită tendința de a interpreta textele canonice kantiene după gustul propriu, acum ne aflăm, aparent fără avertismente, în plină perioadă de configurare a unei gândiri originale după spiritul hegelian. Noica scrie

prima parte a lucrării sale fundamentale, *Devenirea întru ființă*, și se entuziasmează, împreună cu vizitatorii săi de la Câmpulung, la ideea repovestirii în cheie accesibilă a celor „1001 de nopți ale filosofiei”, *Fenomenologia spiritului* de Hegel. Fapt ce nu a rămas fără urmări. Pe ce fundal formativ au apărut însă aceste lucrări de orientare hegeliană?, se poate cineva întreba. Întrebare justificată în condițiile premiselor exclusiv raționalist-kantiene ale tânărului Noica.

Sfârșitul inocenței

La 28 mai 1957 îi scrie lui Petru Manoliu: „De luni de zile sunt pierdut în Hegel, din care am terminat o primă versiune, și acum mă străduiesc să scot toate rezervele de claritate și grație scriitoricească din mine ca să dau versiunea-basm”. Și își informează apoi prietenul că această lucrare îi fusese solicitată de editura pariziană Plon... Lucru neobișnuit ca un autor din blocul comunist, aflat între perioada de arest la domiciliu și cea de închisoare politică, să primească o ofertă de publicare de la o editură străină! Cum a fost posibil? Misterul s-a dezlegat târziu, datorită restituirilor arhivistice ale lui Stelian Tănase (*Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, 1997). Din mărturiile Siminei Mezincescu aflăm astfel că Editura Plon și-ar fi propus la acea vreme un „an Hegel”, solicitând în acest scop Sorbonei o listă de nume aparținând celor mai străluciți specialiști în Hegel care îi trecuseră pragul. Și aici găsim surprinzătoarea urmă estompată a preocupărilor hegeliene de tinerețe.

Într-adevăr, în 1938–1939, Noica a beneficiat de o bursă a guvernului francez care i-a permis să efectueze un stagiul de specializare sorbonard. Așa se face că s-a putut bucura de ultimul an al fulminantelor prelegeri hegeliene ținute de Alexandre Kojève, care reușise să adune în amfiteatrul de la École des Hautes Études o audiență aleasă pe sprânceană: Georges Bataille, Raymond Aron, Merleau-Ponty, Raymond Queneau, Jacques Lacan, Jean Hyppolite... și Constantin Noica, după toate aparențele! Dintre cei amintiți, Jean Hyppolite va deveni cunoscut traducător și comentator de Hegel, iar filosoful român va fi profund marcat de interpretările circulare ale lui Kojève, ajungând să dea la maturitate un model ontologic propriu, bazat pe o dialectică circulară în patru timpi.

Trebuie spus că Alexandre Kojève nu se ocupa la acea vreme de inconsistențele interne și de tensiunile care au dus la apariția *Fenomenologiei spiritului*. Perspectiva din care interpreta această capodoperă hegeliană avea ca punct de pornire ideea potrivit căreia omul devine ceea ce este prin intermediul istoriei, definite în chip esențial prin lupta dintre stăpân și sclav. Deși încadrat în linia hegelienilor de stânga, alături de Lukács și Bloch, comuniștii canonici au avut probleme în a accepta explicațiile acestuia, considerând pseudo-marxismul lui Kojève un fel de joc fascist în care se reflectă lupta agonică a societății burgheze.

Odată întors la București, tânărul filosof își continuă doctoratul și studiile kantiene, lăsând inaparentă experiența sa hegeliană. Abia în perioada musceleană, ea devine ingredientul biografic de la baza interpretărilor *Fenomenologiei spiritului* și a primei părți din *Devenirea întru ființă*. În mod paradoxal, Hegel se transformă astfel într-unul dintre cei care îl vor conduce pe Noica pas cu

pas către condamnarea la șase ani de închisoare comunistă... La interogatoriul din 12 august 1959, iese la iveală că interpretarea *Fenomenologiei* a fost tradusă – și trimisă Editurii Plon – cu ajutorul Sandei Stolojan, a Sandei Caracaș și a Beatricei Strelisker, a fost bătută la mașină pe o hârtie subțire, primită de la orientalistul Sergiu Al-George, cu ajutorul Marietei Boldur-Voinescu (proprietara mașinii de scris) și a Ancăi Ionescu. Zarurile au fost aruncate, începe reclusiunea. Cu doi ani înainte de sfârșitul perioadei de detenție apare totuși la Paris, în românește, *Fenomenologia spiritului de G.W.F. Hegel, istorisită de Constantin Noica*, la Centre Roumain de Recherches. Versiunea în limba franceză nu a fost publicată niciodată, întrucât în Occident „ce venea din România nu prezenta nici un fel de interes” și „nu se știa nimic, cine-i unul, cine-i altul. Habar nu se avea” (Alexandru Paleologu), iar exilul românesc a rămas pasiv de teama unei represiuni asemănătoare celei desfășurate în U.R.S.S. după afacerea Pasternak.

Filosofia trăită aruncă mănuașă

În 1964, la sfârșitul reclusiunii, îl regăsim pe Noica fără dinți în gură, vidat de energie și speranță: „Nu mai am nimic, nu mai am nici patrie, sunt desprins de toate”, îi mărturisește unui prieten la ieșirea din închisoare. (Și totuși, peste numai câțiva ani se va lansa în perioada cea mai obstinată „românească” a filosofiei sale.) Se angajează cercetător la Centrul de Logică al Academiei și se închide în liniștea bibliotecii, dedicându-se unui studiu despre categoriile gândirii tradiționale. O respirație profundă: înapoi la pacea filosofiei!

Un singur strigăt de „război” străpunge această pace: dialogul cu Otto Pöggeler, din 1967, pe marginea *Fenomenologiei spiritului*. Eminentul savant german reușise, pare-se, să smulgă ceva din speța a ceea ce Jacques D'Hondt numește „secretul” lui Hegel, și anume însăși ideea *Fenomenologiei*, și își publicase concluziile într-un copios articol de 50 de pagini în *Hegel-Studien*, reluându-l apoi în numărul din aprilie–iunie 1966 din *Archives de Philosophie*: „Ce este Fenomenologia spiritului?” Studiul său, cum se va vedea în continuare, nu era lipsit de însemnătate, iar el a stat la baza unei cărți care atamnă și astăzi greu în literatura de specialitate, și anume *Hegels Idee einer Phänomenologie des Geistes* (Freiburg, Alber Verlag, 1973).

Dacă e ușor de imaginat tulburarea lui Noica în fața acestui studiu, în schimb cu greu putem spune exact ce anume a stârnit patosul său polemic: importanța teoretică a dezvăluirilor aflate nu întotdeauna în armonie cu propriile viziuni (dar trebuie spus: nici într-un dezacord flagrant), rememorarea catastrofei pricinuite de aventurile propriului său manuscris, sau pur și simplu gestul decisiv cu care cineva pune pe masă „adevărul” despre Hegel? „On est libre de voir ou non. Mais on n'est pas libre de décider, tout savant historien que l'on soit. Car la *Phénoménologie de l'esprit* n'appartient plus aux savants”, își încheia Noica autoritar riposta, pe un ton rarisim pentru această perioadă a vieții sale. Indiferent ce explicație adoptăm, e cert că gândul unei noi interpretări a *Fenomenologiei* (a treia, căci prima, cu titlul *Jurnal intim al conștiinței*, fusese abandonată încă de la Cămpulung) nu îl părăsise, și ea avea să apară abia în 1980, sub titlul *Povestiri despre om*, împreună cu prima, care jucase rolul de corp delict în procesul din 1959.

În ceea ce-l privește pe filosoful german, el avea să devină la un an de la această polemică cercetător la Arhivele Hegel din Bochum, încredințându-i-se conducerea uriașului proiect de editare a operei complete Hegel. Sarcină imensă dacă avem în vedere multitudinea de texte hegeliene omise de edițiile anterioare, de manuscrise sau doar file rătăcite, documente, scrisori, fragmente prost datate sau pur și simplu făcute să dispară (cum s-a întâmplat cu comentariul hegelian la opera economistului James Stuart, care le-a părut discipolilor fără legătură cu filosofia) prin eforturile unui fiu mărginit, prieten neinspirat, editor prudent sau dușman neînduplecat. Otto Pöggeler prelua, așadar, în 1968, proiectul unei opere critice integrale după ce alte două încercări se soldaseră cu rezultate aproximative. Prima, întreprinsă imediat după moartea lui Hegel (1832–1845) sub conducerea lui Karl Rosenkranz, cuprindea 18 volume „canonice”, printre care se numărau în sfârșit, reconstituite după notițele studenților, celebrele prelegeri de istoria filosofiei, filosofia istoriei, estetică, filosofia religiei. Aceasta, nici exactă, nici completă, a rămas multă vreme ediția oficială Hegel, pe care au utilizat-o gânditori mari, ca Schopenhauer, Nietzsche, Kierkegaard, Lenin, Marx și Engels. O a doua ediție, publicată în 1927–1930, i s-a datorat lui Georg Lasson și a adăugat corpusului de texte faimoasele *Prelegeri de la Jena* și alte manuscrise nou descoperite. Starea haotică a textelor și dificultatea interpretării unei filosofii atât de voit sistematice, însă nepublicate integral rămăneau încă mari și nu încapă îndoială că acestea au fost unele dintre motivele care au făcut din „cazul Hegel”, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, cum s-a spus cu o vorbă celebră, „un câine mort”, până la resuscitarea parțială realizată de existențialism.

Ei bine, cu Otto Pöggeler visul acestei restituirii critice integrale devine realitate; filosoful român se angajase într-o polemică cu viitorul editor Hegel *en titre*. Ciudat și incongruent dialog! Filosofia trăită în boxa acuzațiilor, în fața procurorului militar, filosofia transmisă clandestin și hăituită își reclamă drepturile în fața filosofiei „naive”, de școală.

Mărul discordiei: inconsecvențele Fenomenologiei spiritului

Fenomenologia spiritului nu s-a aflat dintotdeauna în centrul de interes al celor preocupați de gândirea hegeliană. Plănuită încă de la venirea lui Hegel la Jena, în 1801, și anunțată public de mai multe ori în vara lui 1802, lucrarea avea să fie finalizată abia în mai 1808 sau, cum ne informează o scrisoare, „în noaptea care a precedat bătălia de la Jena”. Deocamdată, din *Fenomenologie* nu se conturase decât o „introducere”, căci, după cum îi mărturisește el lui Schelling, „încă n-am depășit introducerea pentru a pătrunde în *mediam rem*”¹. Cartea urma să conțină, pe lângă introducere, și o Logică, tipărirea revenindu-i librarului Goebhardt din Bamberg, care, în urma repetatelor întârzieri ale autorului ce asista el însuși la extinderea nedefinită a ceea ce se voise a fi doar o introducere, a fost de acord să tipărească lucrarea în două etape. Primele 24 de coli, tipărite și scrise cu intenția de a prezenta prima parte a sistemului hegelian, aveau să primească titlul *Partea întâi. Știința experienței conștiinței*. Cum o a doua parte nu a apărut însă niciodată,

s-a răspândit ideea potrivit căreia Hegel nu și-ar fi publicat integral *Fenomenologia*, ceea ce a avut drept consecință directă slăbirea încrederii comentatorilor în „metoda absolută” hegeliană, celebrată ca fiind „singura adevărată”. Așa se face că lui Bachmann, unul dintre primii săi elevi, i-a părut plauzibilă ipoteza ca Hegel însuși să fi renunțat la ea în expunerea finală a sistemului său din *Enciclopedia științelor filosofice*, conștient fiind că *Fenomenologia* devenise „o operă de neapărat”. Înfățișa „știința experienței conștiinței” sau „fenomenologia” doar o primă parte a sistemului hegelian, cum anunțase Hegel, sau chintesența întregului său sistem?

Conștient de inconsecvența anunțată chiar de titlu, Schulze reeditează opera schimbând titlul în *I. Știința fenomenologiei spiritului*. Neînțelegerile se amplifică, deoarece, în *Enciclopedie...*, Hegel afirmă că gândirea kantiană (văzută ca depozitara unor opoziții insurmontabile) înțelege spiritul în calitate de conștiință, conținând numai determinațiile fenomenologiei, nu și pe cele ale filosofiei spiritului. Se răspândește astfel printre discipolii și criticii lui Hegel (Michelet, Weisse, Fichte, Sengler, Sigwart etc.) ideea că acesta ar fi respins fenomenologia, dacă nu în mod absolut, cel puțin în sensul pe care i l-a dat inițial. Rosenkranz lansează ideea potrivit căreia Hegel ar fi izolat, din rațiuni pedagogice, în perioada rectoratului la gimnaziul de la Nürnberg, un moment al sistemului (conștiința), redând nu numai treptele ei (conștiința, conștiința-de-sine, rațiunea), ci și felul în care acesta se recunoaște în natură, etică, cultură, moralitate, religie. *Fenomenologia* din 1807 s-ar deosebi deci de cea din *Enciclopedie* prin faptul că aici „tot ceea ce este cognoscibil este amestecat”. Criza sistemului lui Hegel ar sta, așadar, în faptul că *Fenomenologia* prezintă un moment al sistemului, lărgindu-l nepermis de mult. Faptul că în *Prefață*, scrisă ulterior, Hegel anunță că și-a expus aici ideea operei sale, face lucrurile și mai de neînțeles. De fapt, care a fost ideea *Fenomenologiei* lui Hegel? Controversele au continuat 150 de ani...

Abia în 1933, cu ocazia Congresului Hegelian de la Roma, Théodore Haering lansează o teorie surprinzătoare, dar „indubitabilă”: Hegel nu a scris *Fenomenologia* după un plan bine gândit și riguros respectat, ci sub presiunea unor circumstanțe exterioare care l-au forțat s-o dea la tipar pe măsura redactării ei „bucată cu bucată”. Deși *Fenomenologia* s-a dezvoltat în acest proces ca o lucrare independentă, intenția ei în timp nu a rămas aceeași. Pornind de la sugestia lui Haering – ale cărui concluzii le respinge însă pe bază de dovezi filologice – de a citi *Fenomenologia* ca pe un palimpsest, ca pe un text sub care este vizibil un altul mai vechi, Otto Pöggeler își propune în studiul publicat în '66 să dea de urma *adevărului* ideii a *Fenomenologiei*, scoțând definitiv exegeza hegeliană din impasul în care se afla. Adună și recuperează texte, identifică fragmente greșit datate, le reinterpretează, lipește, taie, disecă cu abilitate, rezultatul fiind o argumentație de o rară înălțime exegetică, ce pe bună dreptate a putut stârni neîncrederea, uimirea, dar și „admirația și respectul” hegelianului de la București.

Regăsirea timbrului polemic

Revenim la polemica noastră. Cititorul actual, poate prea familiarizat cu imaginea conciliantă din ultimii ani de viață ai lui Noica, ar putea fi mirat de tonul imperativ cu care își reclamă „dreptatea” acest veritabil sechestrat al Estului. Hegel nu aparține nici marilor specialiști, nici măcar exclusiv filosofilor și cu atât mai puțin „alexandrinilor”, aruncă filosoful român, vindecăt de alexandrinism prin devenirea istorică însăși, un apelativ pe care exegetul german și-l va aminti și peste patruzeci de ani...

„Nu idealismul german a descoperit acordul cu universalul, ci idealismul grec, Anaxagora și Platon”, atrage Noica atenția în scurtul istoric făcut întruchipărilor Rațiunii hegeliene. Și nici categoriile gândirii inventariate în registrul Rațiunii de Hegel nu sunt kantiene, ci tot grecești. În schimb, după inventarierea pseudoștiințelor și a practicilor degradate (astrologia, chiromanția, fiziognomonie, frenologia și rasismul) la care ajunge conștiința științifică de sine, se miră cu o aluzie clară la practicile în care au excelat germanii în Războiul al Doilea Mondial: „Ce straniu că exegeții germani nu se regăsesc aici, cu istoria propriului popor!”

Aceste șfichiuri de floretă la adresa alexandrinului

care „pare să cunoască mai bine decât oricine tot ceea ce privește fenomenologia” nu mai au nimic de-a face cu atemporalitatea „echilibrului spiritual” exersat pe cărările Păltinișului. Mai mult: domnul Pöggeler „se plictisește” de-a lungul capitolului despre Rațiune, căreia nu-i recunoaște întruchipările istorice – deși le-ar fi putut sesiza măcar ca participant la istoria Germaniei, șicanează iar Noica –, prin urmare domnul Pöggeler nu iubește destul cartea uriașă căreia pretinde că i-a aflat „ideea”, deslușindu-i contradicțiile și inconsecvențele care au derutat atâția cercetători înaintea domniei sale. Altminteri ar fi înțeles că destinul unei cărți mari, ca *Fenomenologia spiritului* sau ca *Vechiul Testament*, trebuie lăsat să se adeverească hegelian în mișcarea lui de-a lungul secolelor, iar exactitățile savante, cu pretenția lor limitată de adevăr (*ideea* fenomenologiei...), nu fac decât să contrazică naiv această devenire a Ideii, afirmă Noica în linii mari. Toate încercările de a determina ideea *Fenomenologiei spiritului*, considerase într-adevăr exegetul german în studiul său, au ajuns la un moment dat în impas. Dar poate numai a cercetare filologic insuficientă a adus lucrurile aici, iar o aprofundare exegetică a genezei *Fenomenologiei* ar duce la o mai bună punere a problemei și la aflarea „ideii” care l-a animat pe Hegel, spera domnia sa².

Exegetul hegelian nu gândește nicidecum hegelian, consideră la rândul său filosoful român. Căci hegelian, toate interpretările „au dreptate”; principalul e să nu le înțelegi în exclusivul, ci în integrarea lor. E o idee care va reveni adesea în notele de jurnal din 1965–1969: „*Filosofia trebuie să fie conștiința de cultură*, ca încercare a acesteia de a înțelege prin logos frica, foamea și erosul – până la erosul «divin», de cunoaștere”³. Sigur că Pavlov are dreptate, căci la animal primează Foamea. Și Freud are dreptate, căci omul trăind sub pintelul finitudinii se manifestă prin Eros. Și Heidegger, admite el, are un fel de dreptate, căci deși la ființa „elementar animală” primează Frica, angoasa o scoate de sub preeminența acesteia și o ridică la conștiință de sine. Dar dacă Frica, Foamea și Erosul pot explicita deopotrivă viața, cu atât mai mult o poate explicita logosul. Cu această definiție a filosofiei, ne găsim din nou, desigur, în celebra contradicție unilaterală... În ceea ce privește interpretarea, fie ea literară, istorică sau științifică, aceasta ar trebui să fie o încercare de a identifica partea (ca sens, valoare, perspectivă) ce „comandă” întregul „acum și permanent”: „De aceea Hegel: privește în ochi lucrurile, dându-ți sentimentul că îți tâlnește viața. A dat peste *schema* vieții”⁴.

Că exegetul german a dat sau nu de urma adevăratei idei conducătoare a *Fenomenologiei* lui Hegel, că Noica poate sau nu poate fi așezat în continuarea poziției lui Kojève, cum crede că-l surprinde Otto Pöggeler, că Rațiunea hegeliană admite sau nu întruchipări istorice, că ideea *Fenomenologiei* se realizează sau nu atunci „când drumul total al istoriei este parcurs, cu necesitate metodologică, de trei ori” cum crede Georg Lukács, ne interesează prea puțin acum. Cert este că filosoful român reușește să-l pună la curent pe preopinientul său german, în numai câteva pagini, cu propria interpretare privitoare la avatarurile Rațiunii hegeliene. Să-și fi închipuit oare că este suficient pentru a-l convinge? Puțin probabil. Dat fiind argumentul noician de fond amintit mai sus, toate acestea devin, mai mult sau mai puțin, note la altceva... Oare la ce?

Polemica, de la nota juvenilă la registrul grav

Să ne oprim o clipă asupra tonului său, care ne-a frapat de la bun început. El nu are nimic de-a face cu vocea persuasivă, caldă și concesivă cu care ne-a obișnuit în ultima perioadă de viață. Nu este, cu siguranță, tonul pe care, încercând să sensibilizeze o funcționară față de problema publicării caietelor Eminescu, i-a smuls acesteia șiroaie de lacrimi. Tonul polemic al lui Constantin Noica este puțin cunoscut.

La începuturile sale, el era reflexiv jubilației adolescentine cu care tânărul Noica își încerca, în preajma lui 1930, tăișul critic asupra celor mai notorii figuri ale epocii sale. Gazeta *Ultima oră* găzduia adesea, la acea dată, șarje usturătoare la adresa vedetelor literare ale momentului: un Argezi, de pildă, care „s-a vârât în mocrilă” publicând grafoman în *Bilete de papagal*, pe lângă literatura autentică, o mediocră scriitură „de conțopist”

pentru care reclamă zilnic „tributul de doi lei“ fără să aibă măcar decența de a-și lua un pseudonim, cum ar face orice „femeie din lumea bună“ care „se face dansatoare de varieteu“ (17 ianuarie 1929, rubrica *Semnele Minervei*). La fel cu Eugen Lovinescu, pe care îl suspectează de „miopie“, neputând să-și explice prin severitate de judecată etichetarea piesei *O scrisoare pierdută* drept singura operă autentic românească. La fel cu G. Călinescu, tratat de „incoerent“ și „illogic“, un personaj care „oferă un caz de vădită semnificație psihologică prin excesul de susceptibilitate din care se hrănește“ etc., etc. Nici măcar Socrate nu scapă de apostrofări. În sfârșit, viitorul filosof al „echilibrului spiritual“ se răfuiește cu poftă, victimizând figuri ilustre și celebri necunoscuți, publicații și instituții, dar mai ales generația matură, cum îi stătea bine unui membru al generației '27.

În timp, sonoritatea cristalină a satisfacției critice se stinge, făcând loc unei tonalități mai grave. Este deceniul '70, perioada de bilanț trist a culturii române, când Noica este preocupat de forjarea unei ontologii pornind de la resursele limbii. Nu mai scrie polemici, însă experimentează tot mai des disperarea în fața amprentei universaliste, lipsită de suficiență pregătire științifică și creativitate, pe care mai toți marii noștri învățați ne-au lăsat-o moștenire. „Lăutari“, aruncă el anatema, într-un *Memoriu către Cel de Sus*, asupra tuturor celor ce se trag din Cantemir, Maiorescu, Nae Ionescu. Nu mai e loc de polemici, floarea intelectualității moare în vertijul comunismului. Occidentul ne privește.

Pe acest fundal, Noica scrie în deceniul '80, *Scrisoare adresată unui intelectual din Occident*. Tonul a devenit patetic, revoltat, aproape funerar. Occidentul este învinuit de urățirea întregului secol, de cinismul cu care întârzie absurd „era conjuncției“ — a Europei unite, se subînțelege —, de faptul că lasă oamenii „să trăiască unul lângă altul ca și cum ar fi unul fără altul“, de surâsul și salutul amabil cu care își flutură mâna spre Estul ciumat: *the Bye-bye Society!* „Am scris aceste pagini cu sentimentul fratelui neluat în seamă (cum suntem toți aici), care cerșește pentru el și lume o îmbrățișare. Dacă nu

credeți că e posibilă, în spirit european, o nouă îmbrățișare, atunci cărțile voastre sunt un simplu *bye-bye* spus lumii și culturii, sau lumea de mâine le va arunca în foc, așa cum cerea părintele vostru într-ale scepticismului, Hume, pentru cărțile proaste.“ Nu numai Occidentul, dar și posteritatea a privit buimacă această misivă disperată, care, în dorința de a spune lucrurilor pe nume și, simultan, de a camufla ceea ce spune, amestecă *Faust*-ul lui Goethe cu cometa Halley, surâsul politicos al lui *bye-bye society* cu ceea ce se va întâmpla mâine în cosmos, cuceririle tehnicii cu civilizația isterizată a Vestului, având aerul unui orgoliu afirmat din senin. „Einstein a acționat, în loc să declame ca voi. S-a adresat unui președinte paralic, cerându-i să *apere* lumea de pericolul atomic“, mai reproșează Noica acolo, „cerșind“ un fel de dreptate istorică și pentru Est, încetarea epocii disjuncției.

Ei bine, unde, în această gamă de tonuri, se poate încadra polemica din '67 cu Pöggeler? Bineînțeles, avem de-a face cu o dispută de specialitate pe marginea *Fenomenologiei* lui Hegel. Dar oare putem face totală abstracție de încarcerarea datorată, printre altele, interpretării sale la *Fenomenologie*, și încheiată cu numai trei ani înainte de această dispută? Cu greu. Ceva din atitudinea disjunctivă a exegetului german atinge în Noica o coardă sensibilă. Pentru a putea releva ideea *Fenomenologiei*, arăta primul în deschiderea studiului său, trebuie îndepărtate obstacolele care au împiedicat ani de-a rândul înțelegerea ei, și mai ales reevaluate cu grijă textele care au generat-o și care n-au fost publicate deocamdată decât „insuficient și înșelător“⁵. Acestea fiind spuse, cercetătorul german își propunea să arate, pas cu pas, care este „modalitatea bună de a pune problema ideii *Fenomenologiei* lui Hegel“⁶.

Ori eu, O. Pöggeler, ori ceilalți, a citit Noica în sub-solul acestei fraze. Dar aceasta contravine înseși logicii lui Hegel! Unde mai pui că, din substanțialul istoric pe care îl face exegetul german interpretărilor *Fenomenologiei*, versiunea gânditorului român lipsește, din motive evidente și, pesemne, încă dureroase pentru acesta din

urmă. Noica începe să reproșeze: vorbește insistent de modul în care s-a afirmat frenologia în secolul al XX-lea, deși în discuție era lumea elenă și cea a Imperiului Roman, care ilustrase deja îndeajuns conștiința științifică de sine la Hegel. Face aluzie evidentă la modul în care germanii au reușit în Războiul al Doilea Mondial, să confirme vorba oripilantă a lui Hegel: dacă cineva îți spune că ființa cuiva rezidă în forma craniului, sparge-i craniul ca să-și dea seama că adevărul stă în altă parte... Ce straniu că dl Pöggeler, martor al acelor vremuri, nu recunoaște în Hegel istoria propriului popor, se revoltă Noica. Căci nu mai poți fi *doar* alexandrin după aceste evenimente.

Tonul muștrător al polemicii din '67 face corp comun cu cel din *Scrisoare adresată unui intelectual din Occident*. Disjuncția eu sau ceilalți, noi sau voi, întrezărită în atmosfera rarefiată a studiului lui Pöggeler, îi profetește deja lui Noica cinismul lumii de mâine: *the bye-bye society!* Suntem încă sălbatici în această indiferență față de celălalt, dar suntem corsari și conchistadori ai spiritului, și aceasta ar trebui să schimbe totul! Vremurile au confirmat această profeție: traducerea în franceză a *Povestirilor din Hegel*, realizată cu greu și trimisă în Vest cu atâtea sacrificii, pare cu desăvârșire pierdută, iar Noica, în ciuda celor două interpretări la *Fenomenologia spiritului* și a unei filosofii ce s-a reclamat deschis de la Hegel, nu este cunoscut și în consecință pomenit în nici un studiu de specialitate occidental. Încrezător în spirala devenirii istorice, Noica își așteaptă încă „adeverirea“.

¹ Otto Pöggeler, *Que'est-ce que la Phénoménologie de l'esprit?*, în *Archives de Philosophie*, aprilie–iunie 1966, p. 189.

² Otto Pöggeler, *Que'est-ce que la Phénoménologie de l'esprit?*, în *Archives de Philosophie*, aprilie–iunie 1966, p. 208.

³ C. Noica, *Jurnal de idei*, Humanitas, 1991, p. 31 (subl. mea).

⁴ *Idem*, p. 30.

⁵ Otto Pöggeler, *op. cit.*, p. 191.

⁶ *Idem*.

 CARTIER în toate librăriile bune

Obiectul acestei istorii de lungă durată este, așadar, un animal. Nu un individ animal, ci o specie — ursul brun — studiată de-a lungul timpului în raporturile sale cu diferite societăți care, în Europa, s-au învecinat cu ea, s-au temut de ea, au înfruntat-o, au gândit-o sau au pus-o în scenă. Un animal sălbatic subiect al unei cărți de istorie: lucrul acesta nu se întâmplă atât de des.

Traducere din franceză de Emilian GALAICU-PĂUN

În curând: **Imperiul semnelor**
de Roland BARTHES

www.cartier.md

Pentru comenzi: 021 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com